

Драган ДРАШКОВИЋ
Милорад МИХАИЛОВИЋ

НОВИ ЖИВОТ СТАРЕ ШКОЛЕ

Идеја о отварању »средњошколског завода« у Карановцу јавила се 1856. године и од тада до њеног остварења 1882. године, може се пратити, за ондашње прилике неуобичајена решеност и упорност Карановчана да дођу до циља. У жељи да добије средњу школу »чиме би олакшали омладини својој, која из основне школе излази, да до ширег образовања дође«, општина карановачка је пристајала на све постављене услове од стране виших надлежних власти.

Један од главних услова за добијање жељене полугимназије био је да се »удобно зданије сазида« што су Карановчани радо испунили и у стално обнављаним молбама са поносом истипали да »за ту цел Општина је 1873. год. подигла велико школско здање за које је утрошила преко 6000 дук. пес. и које је за сада, може се сигурно рећи, после здања Велике школе у Београду, највеће школско здање у Србији«.

Први покушај оснивања полугимназије у Карановцу налазимо у молбама Општине карановачке и Епископа Јоаникија Нешковића од 9. јула 1856. године које је Начелство чачанског окружја истог дана проследило Попечитељству просвештенија. И поред препоруке овог Попечитељства од 5. септембра 1857. године »да би требало полугимназију у Карановцу као средини епархије ужичке и столици епископској основати«, Совет није одобрио оснивање школе. Карановачка општина не одустаје од полугимназије и обнавља молбу Попечитељству 1858. године уз захтев да оно »дејствује о оснивању такве полугимназије« јер једино тако највише за напредак народни учинити може, а нарочито са стране струке просветне као главног извора народњег напретка«. Образлажући свој захтев Општина наводи да »би најмање 150 ученика у гимназији било, од којих иначе ни четвртина на страну отићи не може« и да »стотинама, дарованијима, отлични ученика лишава се општег благодјанија земље наше и није у стању и даље изображеније наставити«.

Епископ Јоаникије Нешковић помаже захтев Општине карановачке и у молби од 9. јула 1859. године обавештава Попечитељство просвештенија да су се обезбедили минимални услови за рад полугимназије и наводи обећање општине да ће се касније и нова зграда за школу саградити. О томе Јоаникије наводи: »Сада је пак главна готово сметња уклоњена јер овдашња општина је већ о свом трошку кућу потребну за

полугимназију спремила а у исто време обавезује се доцније и бољу кућу и пространију о свом трошку подићи».

Прихватајући наведене захтеве Карановчана, Попечитељство просвештенија је 30. марта 1859. године поново препоручило Совјету »да се полугимназија у Карановцу заведе, а у исто време удобно зданије за такову полугимназију сазида».

Ипак, сва образложења и предлози нису били довољни Совету да бирократском логиком размишљања 1. фебруара 1861. године једноставно закључи да су потребе за установљењем полугимназије у Карановцу престале још 2. октобра 1859. године када су, на основу законодавног решења, Окружна надлештва поново враћена из Карановца у Чачак.

Негативан одговор Совета није обесхрабрио Карановчане. Поново су кренули у акцију, али овог пута са прикривеним намерама. Најме, 22. марта 1864. године Општина карановачка упућује нову молбу са захтевом да о свом трошку гради нову школску зграду због тога »што је садашња школа карановачка у рабатном стању«. Истовремено, наводи како »сада има у својој каси 30.000 гр. цар. и да ће драговољним прирезом још 30.000 гроша, ако буде потребе, за грађење школе саставити«. Ову молбу министар просвете и црквених дела разматрао је 27. јуна 1864. године и практично дао дозволу: »одобрио је да се по жељи општине карановачке грађење нове основне школе у Карановцу предузме«.

Изградњу су, међутим, одуговлачиле окружне власти у Чачку. Чим су одборници Општине карановачке изјавили »да се ова зграда у Карановцу, са 8 разреда и две канцеларије школске подигне, а женска школа и учитељски квартир од ове одвојено буду« из Чачка су затражили објашњење од Карановачке општине »нашта јој је новонаправити се имајуће зданије са 8 кад у Карановцу само 4 основна разреда постоје и кад жели да школа женска и учитељски квартири од ове одвојени буду«.

Доказивање потребе за великом школском зградом потрајало је неколико наредних година. И поред извршених припрема што се »инжинирског« посла тиче и планираних финансијских средстава, која би се прикупила тако што би се 500 дуката узело из општинске касе и касе постојећих еснафа, затим 1500 дуката из касе Управе фондова под интерес и »на послетку на ову циљ још 500 дуката дес. прирезом по имућности од сваке пореске плаћајуће главе у Општини карановачкој и овој припадајућој села Адрана, Чибуковца, Јарчујака и Грдице прикупила«, није се могло кренути даље све до 1870. године.

После нових интервенција упућених министру просвете да је одобрење за градњу нове школске зграде добијено још 1864. године »али ето гди то негди притрпано стои и неће надлежно лице вама на поступак да достави« начелник окружни, по наређењу министра просвете, посетио је Карановац 10. јула 1868. године ради договора око грађења школе. Карановчани су том приликом затражили да се планом будуће школе, поред две канцеларије и осам учионица, предвиди и просторија за читаоницу, једна соба за ђаке »из страни села у Карановац долазећи« и четири квартира учитељска. На крају, више није било разлога за одлагање, посебно после урађених пројеката у Министарству грађевина 24. марта 1870. године, које је министар просвете упутио Општини

карановачкој преко начелства чачанског 31. марта 1870. године. Његово наређење да се што пре приступи грађењу школе је поштовано и Карановац је 1873. године добио школско здање по величини, после Велике школе у Београду, највеће у Србији.

Стара зграда школе, како је данас називају Краљевчани, довршена је 1873. године. Подигнута је у самом центру градског језгра тадашњег Карановца и са црквом Св. Тројице, Господар-Васиним конаком, и зградом Окружног суда чинила је прво урбанистичко језгро старог Краљева. Пројекат по коме је зграда урађена сачињен је у Министарству грађевина у традицијама неокласицистичке архитектуре а у складу са потребама за рад школе. Унутрашњи простор асиметричне основе решен је тако што је према улици постављен широк и дуг ходник из кога се улази у пет пространих учионица са прозорским отворима према двојној страни. Исти распоред поновљен је и на спрату. Зграда нема подрум целом дужином па су помоћни простори решени и поред унутрашњег степеништа и на источном делу зграде који се првобитно настављао у станове за наставно особље, а касније у Соколану. Овакав распоред се великим просторијама веома је повољан за преуређење за изложбени музејски простор јер не захтева унутрашња преграђивања. Зграда је озидана опеком и омалтерисана а у приземном делу има имитацију декоративне оплате од камених квадера.

Посебну вредност и лепоту објекту дају решења уличних фасада зграде која се одликују мирним и хармоничним композицијама зидних површина. Издужено зидно платно главне фасаде складно је издељено благо наглашеним средишњим и бочним ризалитима код којих је обрада пиластера и лучних прозорских отвора декоративнија него на осталим деловима. Једноставно профилисани хоризонтални венци смирују вертикално обликоване површине лезена и прозора и са троугластим забатим pročељем, које декоративно завршава средишни и улазни део зграде, чини складну композициону целину остварену у духу познокласицистичких архитектонских решења. Једноставношћу и мирноћом фасада и функционалним унутрашњим решењем, зграда је изразити и очувани пример српске архитектуре друге половине прошлог века и времена када су у српско градитељство у унутрашњости продирали нова, европска решења, потискујући дуговечни оријентално-фолклорни градитељски стил.

У новосаграђену школу прво се уселила основна школа а прикривене намере, да се у њој смести »средњошколски завод«, Карановчани су испољили већ 3. јула 1874. године упућивањем министру просвете и црквених дела новог захтева: »Општина карановачка саградила је у својој средини двокатну зграду од тврдог материјала са толико одељења, да се поред четири основна разреда може сместити 4 разреда полугимназиска, и то ови да буду на горњем спрату где има соба за канцеларију професора и квартир послужитеља. Поред постојеће основне школе општина је нарочито на циљ отварања средње школе ову зграду подигла желећи да се у њеној средини подигне један овакав просветни завод, који би због удаљених и разштрканих места отклонио сваку немогућност ширења и развића просвете«.

Да би били што убедљивији, Карановчани су, највероватније још 1873. године, основали приватну гимназију и то без одобрења надлеж-

них власти. Гимназију је 7. новембра 1874. године похађало 19 ученика а приватни предавачи били су Ђура Стевановић, Д. Алексијевић и свештеник Алекса Илић. Намеру да за основану приватну гимназију добију одобрење и тако је уврсте у ред државних институција, Карановчани нису могли да остваре. Због тога у новим захтевима они траже било коју средњу школу »земљоделску, учитељску, полугимназију или гимназијску реалцицу«. Своју решеност у остваривању циља изражавају спремношћу да за потребе средње школе поклоне држави читаву новоподигнуту зграду и обезбеде све што је потребно за рад школе.

Целокуишна активност око добијања средње школе и изградње школске зграде имала је одлучујућу улогу у формирању новог односа средине према просветно-културним потребама као основи бржег и свестранијег развоја места и околине. О тим новим схватањима, Аћим Пивљаковић, директор ужичке реалке у својству школског надзорника, маја 1882. године са одушевљењем је обавестио министра просвете: »Ретка је исувише општина школска, која толику важност просвети даје, као Краљевачка – Она не само да не чека никаква потраживања од стране школине, него и сама нутка учитеље, као год мајка своје дете, е да би могла још чиме бољим и лепшим окитити свој велелепни просветни храм. Ту се не пита колико ствар једна копшта него се само жељно ишчекује да сазна, што треба за школу, па се надмећу, ко ће брже и лепшу набавити! Овако гавалерско понашање честитих Краљевчана, мора милином испунити сваког који зна шта вреди наука.

– Кажем само, благо њима, док их ова ретка племенитост љубави родитељске кити и одликује, – немају се шта више бринути о срећи свог младог нараштаја, њему је овим осигурно и ујамчено свако стабилно развијање! Оваква општина заслужује да јој се држава у свако доба одазове«.

Напокон, после 26 година упорности, догађаји око отварања »средњошколског завода« постали су конкретнији. Томе је свакако допринела и промена назива вароши Карановац у Краљево 19. априла 1882. године Указом краља Милана Обреновића.

Прво Краљевчанима стиже Решење од 29. јуна 1882. године којим се »установљава у вароши Краљево школа за ратарство«. Убрзо, 1. јула, стиже им Решење којим се за управника школе поставља др Ђорђе Радић, а већ 1. октобра 1882. године новооснована школа почиње са радом, опремљена свим потребама које је Општина краљевска благовремено обезбедила: удобно школско здање, квартире за наставно особље и пространо школско имање.

Поред обављања основне функције Ратарица, како су је Краљевчани звали, је својим ваннаставним облицима деловања омогућила Краљево бржи развој и афирмацију ван граница Србије. Школа је организовала пољопривредне изложбе, предавања из пољопривреде и народног просвећивања, изложбе пољопривредних справа и машина у чему је помоћ добијала и од Фабрике пољопривредних справа у Краљево (1882 – 1886. године). Значајан искорак Краљева пут Европе у којој су га до тада репрезентовали једино виђени трговци остварен је учешћем школе на разним међународним пољопривредним изложбама: Анверс 1885, Париз 1889. године, организовањем стручних екскурзија: у Будимпешту 1885. и

1907. године, као и научно-истраживачким резултатима професора школе са којима је предњачио др Ђорђе Радић.

Изградњом нове и веће зграде на Ратарском имању 1927. године Ратараца је старо школско здање ослободила за потребе Гимназије. Званично усељење Гимназије обављено је после одлуке Суда општине Краљевске 27. марта 1928. године. Те године зграда је опремљена електричним осветљењем. Гимназија је у овој згради радила до 1951. године.

После реформе на почетку школске године 1951/52. када су Одлуком Обласног народног одбора крагујевачке области, у Краљеву од две потпуне гимназије (мушке и женске) основане Виша мешовита гимназија и две Осмолетке, у старо школско здање поново је усељена основна школа које је 1955. године добила име »IV краљевачки батаљон«. У старом школском здању ова школа је радила до 1975. године када је због неодговарајућих услова за потребе школе пресељена у нову зграду.

Стара школска зграда је поред просветног била предвиђена и за културно средиште Краљева. Још приликом планирања изградње почетком 1869. године Карановчани су у њој предвидели једну просторију за читаоницу, која је основана највероватније претходне 1868. године. Читаоница је имала прекид у раду 1876–1878. године услед српско-турских ратова па је сазнање о њеном усељењу у школско здање од 1873. године непознато. Ипак, после обнове рада 1. јануара 1881. године поуздано се зна да је Читаоница наставила рад у општинском школском здању са »12 листова новина претлађени, које српскији, немачкији, бугарскији и црногорскији«.

Културни садржаји припремани у школском здању изазивали су радост и задовољство код наших предака. Читаоница је уз помоћ Певачке дружине и ученика припремила беседе и друге приредбе. О једној беседи дописник из Карановца је у »Србији« од 4. марта 1874. године јављао: »Беседник на беседи, млад и темељан у науци, својим лепим, чистим и јасним говором разбудео је у оваком случају чисту напредну сувремену мисао о општем унапређењу нашем; а што је учинио беседник, то су и певачи и млађани декламатори учинили, све је извршено на потпуно задовољство свију, јер се у свему огледа прави сувремени напредак...«

Неговање и развијање културних активности било је значајно и код свих школа које су радиле у овом старом здању. Организоване су разне ђачке секције и дружине у којима су ученици и наставно особље континуирано обезбеђивали Краљеву нове културне садржаје.

Због својих историјско-архитектонских вредности, Одлуком Скупштине СР Србије од 29. децембра 1978. године, стара школска зграда је проглашена културним добром од великог значаја.

По лоцираности, величини, могућностима за адаптацију, споменичким вредностима и слободарској традицији, стара зграда школе је веома повољна и дугорочно решење за развој Народног музеја.

Деценијама су се у њој васпитавале на светлим традицијама слободарства генерације младих Краљевчана од којих су многи животе дали као патриоте, јунаци, борци или пали као жртве непријатељског терора за слободу, за данашњицу. Многи су постали, стичући у њој основна

знања, научни, јавни и културни радници, произвођали, ударници, уметници и својим радом допринели развоју и напретку краљевачког краја и Србије. Природно је да овај споменик културе настави своју слободарску мисију и традицију и својим савременим музејским изложбама о прошлости овог краја и другим културним садржајима васпитава младе нараштаје и будуће генерације. Истовремено, зграда пружа могућности за стварање најсавременијег музеја у Србији.

Савремени музеји са развијеном делатношћу представљају значајна културна жаришта у својим срединама. Поред основних послова на заштити покретних културних добара и очувању слике прошлости за будућа поколења преко сталних музејских изложби, музеји својим научно-истраживачким радом, издавачком делатношћу, разним повременим изложбама и предавањима, мањим музичким и књижевним приредбама и другим облицима деловања омогућавају комплексно културно зрачење и анимирање разних облика културног деловања. Полазећи од тако осмишљеног музеја, расположиви простор старе зграде школе биће преуређен за музејске потребе тако да омогући све облике комплексне музејске и културне делатности.

Највећи део простора преуређује се за приређивање сталне савремене музеолошке изложбе о културно-историјском развоју краљевачког краја од праисторије до данас. На површини од око 330 м² на спрату зграде, преко прикупљених предмета, докумената, фотографија, уметничких дела, копија и макета, карата и информативних текстова, приказиће се прошлост Краљева и шире околине као и допринос народа овог краја културно-историјским развоју Србије у прошлости. Посебно је значајан приказ удела становништва краљевачког краја у устанцима и ослободилачким ратовима, за васпитавање младих нараштаја на свим слободарским традицијама.

У приземљу зграде, у делу који је непосредно доступан посетиоцима, обезбедиће се галеријски простор од око 160 м² за приређивање разних повремених музејских изложби којима ће се приказивати ликовно стваралаштво и резултати разних музејских истраживања (археолошке, етнографске, историјске и друге изложбе). Савремено и универзално опремљен овај простор ће омогућавати и одржавање музичких концерата међу сликама, књижевних сусрета, монодрама и других културних садржаја. Стварањем услова за комплексну изложбену делатност омогућава се и разноврсна издавачка делатност (каталози, водичи изложби).

За допуну изложбеној активности обезбедиће се простор од 70 м² – једна сала слушаоница за генерацијске сусрете ученика школе, за научна и популарна предавања уз домена културе, за приказивање наставних и документарних филмова, одржавање завичајне наставе, стручно-научне скупове, књижевне вечери и друге педагошко-пропагандне активности.

Преостали расположиви простор преуређује се за депоновање музејских предмета и грађе и магацински простор (око 250 м²), за конзерваторско-преparatorске радионице за заштиту покретних културних добара (100 м²), за радни простор музејског особља (око 120 м²), за мању стручну библиотеку, фотолабораторију за израду музејске документације, холове, портирницу, мокре чворове и остало што је неопходно за функционисање музеја и заштиту културних добара.

Својом укупном комплексном активношћу у новом простору Музеј ће представљати мали културни центар и једним делом ће надоместити недостатак универзалног дома културе у Краљеву. Обезбеђивањем просторних услова омогућава се и целисходно кадровско и материјално јачање и музеја и шире културе и стварање услова за даљи развој музејске делатности.

Дугогодишња настојања Народног музеја за обезбеђивање средстава за преуређење старе школске зграде коначно су почетком 1991. године дала прве резултате. Скупштина општине Краљево је обезбедила почетна средства за радове на санацији и преуређењу зграде за нову намену. Уз значајну помоћ Министарства културе Србије, досадашњим средствима се завршава прва фаза радова, односно преуређење приземља за галеријску делатност и подрумског простора за депоновање музејских предмета. Предстоји уређење спрата за сталну музејску изложбу и поткровља за радни простор. Коначним уређењем добиће се 1.270 м² корисне површине и створиће се повољни услови за музејску делатност у Краљеву за дужи временски период.

